

**Р. Eurphr. і окремі проблеми
римської військової присутності
на території Сирії
впродовж першої половини III ст. н. е.**

Віктор **ГУМЕННИЙ** (Львів)

ЛНУ імені Івана Франка, аспірант, hvlterant@gmail.com

Одним з найбільш дискусійних питань у вивченні зовнішньої політики Риму на Сході виступає проблема характеру розміщення римських військ та укріплень на території Близького Сходу у добу принципату. Різниця між «західним» та «східним» прикордонням Риму та загальна дискусія стосовно існування римської «стратегії» в епоху імперії привели до того, що масив джерельного матеріалу, пов'язаного з римською армією у провінціях, використовуються дослідниками як вагома частина аргументації своєї точки зору.

Розташування римських військ у містах і проблеми їх практичного використання для оборони провінцій, на думку частини дослідників, зокрема Б. Ісаака, не дозволяють стверджувати про існування продуманої та чіткої політики у регіоні. Римляни розглядали цей регіон цілком по-іншому, навіть не у категоріях контролю над територіями, оскільки джерела здебільшого фіксують контроль над певними групами населення чи певними народами, на основі чого, як вважає Ісаак, варто цілком по-іншому розглядати територіальні уявлення римлян. Міста на зразок Пальміри чи Дура-Европос були не стільки оборонними населеними пунктами, скільки контрольними поселеннями на торговельних шляхах, а римські укріплення на Середньому Євфраті, як припустив у свій час Ісаак, і чию думку підтримав Н. Поллард, мали здебільшого економічне значення. Інший підхід у питанні розгляду існування римської стратегії обрав Е. Віллер, який піддав висновки Б. Ісаака суттєвій критиці. Розглядати римські війська на Сході виключно як інструмент контролю над провінціями також невірно, і якщо по відношенню до Юдеї ще можна знайти певні аргументи на користь цієї версії, то у випадку з Сирією та Аравією тут виникають суттєві проблеми. Виключна прив'язка пересування римських військ до Євфрату також виглядає не надто переконливо. Д. Кеннеді слушно зауважив, що концепції Ісаака побудовані в основному на матеріалі з Юдеї і тому викликаються серйозні зауваження. Все це вкотре актуалізує роль джерельного матеріалу, який під час подібних дискусій, як ми згадували, часто виконує роль декорацій для доведення потрібних теоретичних положень, натомість його первинний аналіз подекуди піддає привабливі теоретичні концепти дослідників.

Зміни у перебуванні римських військ у східних провінціях та на новоприєднаних територіях, які відбувались наприкінці II — на початку III ст. н. е., були пов'язані з активними військовими кампаніями спочатку проти Парфії, а згодом проти держави Сасанідів і тому повинні розглядатись саме у цьому контексті. З огляду на специфіку інформаційного потенціалу писемних джерел наративного характеру, саме археологічні, папірологічні та епіграфічні джерела становлять основу для розробки дослідниками даних питань.

Якщо дискусії довкола археологічного матеріалу зумовлені неоднорідністю ступеня досліджень території та суб'єктивними інтерпретаціями дослідників, то питання конкретної ідентифікації військових з'єднань базується головним чином на аналізі епіграфічного та подекуди папірологічного матеріалу. Для території Сирії окрім значного масиву документів, які походять з Дура-Европос, певний інтерес для дослідників становить і комплекс документів який отримав назву Раругі Euphrates, і датується 230–250-ми рр. н. е. Активну увагу аналізу цих папірусів приділяли французькі дослідники у 90-ті роки минулого століття та на початку 2000-х років, втім дослідження продовжуються і до сьогодні, так, Р. Euphrates 20 було опубліковано Жаном Гаску у 2017 р.

Текст папірусів присвячений здебільшого питанням соціально-економічного життя провінції Келесирія (Syria Coele), яка була створена у 194 р. н. е. і до якої в ході східних кампаній доби Северів приєднували території, які знаходились над Євфратом. Р. Euphrates дають нам інформацію про такі населені пункти як Аппадана та Бет Фурая. Аппадана відома нам зі згадок у папірусах з Дура-Европос. Бет Фурая описується як територія, пов'язана з Аппданою. Там було створено шість документів з Р. Euphr. найбільш ранній датується 232 р. (Р. Euphr. 11), а напізніший 13 червня 252 р. (Р. Euphr. 9).

Р. Euphr. 8, який є контрактом продажу раб повідомляє нам важливу інформацію про адміністративну специфіку регіону, зокрема П. Едвелл вважає цінною інформацію про Нісібіс та район Тегабани. Проблемною є інтерпретація терміну Абурена, який Ж. Гаску і його колеги пропонують вважати поняттям на означення населення, яке проживало між Нісібісом та Аппданою, у районі між ріками Хабур та Євфрат. На їхню думку, поселення Хассеке на Хабурі могло бути центром цього району з огляду на його розташування на перетині доріг.

Кількість папірусів створена в Аппадані може бути свідченням її важливої адміністративної та військової ролі в регіоні. Р. Euphr. 3 та 4 донесли до нас відомості про трансформації у регіоні, які відбулися у 240-рі роки, зокрема Аппадана у цей час фігурує під назвою Неаполя. Зокрема, у них ми бачимо згадку про члена ради Неаполя

(βουλευτοῦ Νεοπολεΐτου), який проживав у Бет Фураї (οἰκὼν ἐν Βηθφοῦρέα κόμη).

Деяко побіжними у документах є конкретні згадки про вояків римської армії. Серед них варто особливо виділити інформацію, яку подає нам Р. Euphr. 11, який датується 232 роком і де ми знаходимо інформацію про Аврелія Корбулона — вояка XVI Стійкого Флавієвого легіону (λεγ(εῶνος) ζι Φ(λαουίας) Φ(ίρμης). Більш пізнім документом, який містить згадки про римського легіонера, є Р. Euphr. 9, де згадується Аврелій Вікторін, який був вояком I Парфянського легіону (λεγ(εῶνος) α Π(αρθικῆς), Р. Euphr. 9). Показово, що папірологічні матеріали з Дура-Европос також згадують про вояків Флавієвого легіону (Р. Dura 43). Приналежність цього району саме до Келесирії була цілком виправданою, оскільки розташовані тут гарнізони ймовірно першочергово повинні були захищати дороги до Північної Сирії та до Антіохії. Тим не менш, географічне розташування населених пунктів у випадку повномасштабного зіткнення з Аршакадами або Сасанідами робило їхню оборону та загальну координації сил у регіоні вкрай специфічними, оскільки вони була віддалені як від резиденції намісника провінції так і від таборів, де розташовувались основні сили римських військ у регіоні, які власне були розміщені північніше. Приміром вояки Legio XVI Flavia Firma у 216–217 рр. швидше всього були залучені до військової кампанії Каракали проти Парфії і згадки про них у епіграфічних та папірологічних джерелах загалом належать до 220–230-х рр., з чим корелюється інформація з папірусів Р. Euphr. та повідомлення папірологічних та епіграфічних джерел з Дура-Европос.

Цікавим є залучення інформації про стан римських сил у регіоні, які подають папіруси з Дура-Европос. Найдовша зафіксована тривалість служби складала 27 років. У Р. Dura 100 зафіксовано 19 вояків а у Р. Dura 101 — 21 солдат, які перебували на 26 році своєї служби, причому, цілком ймовірно що подібні цифри могли б бути більшими з огляду на те що папіруси пошкоджені. Так у Р. Dura 100 зафіксовано 43 людини які несли 24-й рік своєї служби у когорті. Коли ми проаналізуємо кар'єрні можливості центуріонів та декуріонів, то більшість з них вступали на цю посаду між 12 та 20 роками своєї служби. Документ Р. Dura 66 ймовірно зафіксував підготовку з'єднання до активної участі у кампанії Каракали про Парфії, а Р. Dura 83 — у експедиції Александра Севера. Джерела які фіксують чисельність когорти, також відображають її втрати у кампанії Макріна 217 року (Р. Dura 100). Окрім відомостей про чисельний склад та номенклатуру когорти, важливими є документи офіційної документації, зокрема щоденні звіти, розпорядження трибуна, офіційне листування з адміністрацією провінції. Приклади останнього зафіксовані і у Р. Euphr. 1–5, які датуються 240 рр. н. е.

Отже, роль папірологічних джерел у вивченні римської військової присутності у Сирії слід визнати вкрай важливою. Папіруси Євфрату разом з папірусами Дура-Европос на думку частини дослідників дозволяють засвідчити існування комплексного характеру військової та адміністративної організації на середній течії Євфрату та нижній течії Хабура у 220–250-ті рр. н. е. Аппадана є промовистим прикладом того якою була роль поселень на Євфраті у адміністративному і військовому плані. Разом з тим, фрагментарний характер повідомлень папірологічних джерел та проблеми археологічного дослідження регіону, на нашу думку, вимагають більш вдумливого та обережного аналізу, специфіка якого вимагає від нас уникати можливої модернізації окремих аспектів римської зовнішньої політики на Сході і загалом свідчить про те, що розташування римських військових сил на Євфраті активізувалось у 30–40-ві рр. III ст. н. е., що було пов'язано з активізацією Сасанідів. Р. Euphr. повинні розглядатись в комплексі з іншими типами джерел і разом з матеріалами з інших населених пунктів регіону і лише в такому ключі ці матеріали можуть слугувати базою для реконструкції перебування римської армії на території Сирії.

